

Hrvatski latinist Franjo Niger i njegov Modus epistolandi - renesansni europski bestseller

Krešić Nacevski, Lucija

Source / Izvornik: **Studia classica anniversaria. Proceedings of the International Conference Held on the Occasion of the 70th Anniversary of the Institute of Classical Studies, 22nd-23th November 2016, Skopje., 2017, 245 - 256**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:231626>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Lucija KREŠIĆ NACEVSKI

UDC: 821.124-6

Odsjek za hrvatski latinitet
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
lucijakresic01@gmail.com

HRVATSKI LATINIST FRANJO NIGER I NJEGOV MODUS EPISTOLANDI – RENESANSNI EUROPSKI BESTSELLER

Sažetak: Franjo Niger hrvatski je humanist, renesansni autor, svećenik, lualica i odgajatelj. Rođen je u Veneciji 1452 godine, dok datum i mjesto smrti nisu poznati. Iza sebe ostavio je čak trideset i osam djela, od kojih je većina u rukopisu, a od tiskanih ističe se epistolografski priručnik *Modus epistolandi*. Zbog svoje jednostavne strukture, sažetosti i konciznosti izlaganja, djelo je tijekom 15og i 16og stoljeća doživjelo veliku popularnosti i bilo tiskano po cijeloj Europi u desecima primjeraka, što je jasno vidljivo u radu jer se donosi popis gradova i izdanja djela. *Modus epistolandi* većinom sadržaja obrađuje vještinu sastavljanja pisama, pa u tom kontekstu Niger razlučuje dvadeset vrsta pisama. Svaki od njih Niger je oprimjerio uglavnom izmišljenim ili parafraziranim pismom kroz kojega se čitatelj upoznaje s nizom antičkih likova, od Cicerona, Cezara, Klodija, Katiline, Tulije, Milona, do ljubavnih tragičnih junaka Pirama i Tizbe. Pritom je Niger *modo Ciceroniano* preuzeo strukturu i topose pisma toga antičkog pisca, što je u radu potkrijepljeno brojnim citatima. Franjo Niger i *Modus epistolandi* među temeljnim su naslovima za poznavanje hrvatske latinističke epistolografske književnosti, ako ne i sama perjanica ovog žanra.

Ključne riječi: *Franjo Niger, renesansna latinistička književnost, hrvatski latinitet, latinistička epistolografija*

1. Franjo Niger – lik renesansnog lualice

Humanist, kulturni i književni radnik, svaštar, antikvar, svećenik, lualica, odgajatelj, uhljeb, ... Franjo Niger, s punim imenom *Pescennius Franciscus Niger Venetus Liburnus*, pripada redu hrvatskih latinista čiji su lik i djelo gotovo izmaknuli pogledu domaće znanstvene zajednice, s obzirom na to da nije uvršten u tzv. bibliografiju hrvatskih latinista¹. Na izostanak bibliografske jedinice o Franji Nigeru, korisnika

¹ Jurić, Šime. *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis : opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*. Zagrebiae: Matica hrvatska, MCMLXXI. Niger nije uvršten ni u svezak *Hrvatski latinisti I* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969), koji obuhvaća radove petnaestorice renesansnih autora Hrvata.

obavještava sam bibliograf Jurić u njezinom predgovoru, a napominje i to da će nastojati ispraviti taj propust.² Kasnije se doista pojavljuju domaći radovi koji umnogome osvjetljavaju Nigerov lik³, te upućuju u njegovo stvaralaštvo, a u još novije vrijeme o njemu se piše i u stranim publikacijama.⁴ Budući da je u tim radovima Nigerov lik uspješno, pa i prilično detaljno ocrtan, ovom prilikom ćemo tek kratko donijeti temeljne koordinate njegovog životopisa, dok je fokus rada usmjeren prema njegovom glavnom i najobjavljivijem djelu *Modus epistolandi*.

Podatke za Nigerovu biografiju nalazimo u djelu koje je ostalo u rukopisu *Cosmodystichia id est De mundi miseria*, gdje su zapisane njegove dvije autobiografije. Kraće biografske zabilješke nalaze se još i u djelu *Peri archon*. Osim ovih „konfuznih i nepouzdanih“ autoinformacija, kako ih je ocijenio Š. Jurić⁵, njegova sačuvana korespondencija služi još kao izvor za dobivanje nešto potpunije slike života i rada. Na prvi pogled može se učiniti da je u tim tekstovima Niger ostavio značajan i relevantan trag o svojem djelovanju i podrijetlu, no glavna karakteristika njegovog pričanja je nesuvisla ispremiješanost fikcije i stvarnosti – što je vidljivo već u njegovom imenu, nakićenom raznim eponimima i atributima, očito idući za praksom toga vremena i tražeći ugledne pretke.

Osnovni biografski podaci koje sam o sebi daje čine se točni: rođen je u Veneciji 1452⁶, od oca Hrvata iz Hrvatskog Primorja (Senj), i majke Talijanke rodnom iz Trevisa. Prema tome neće biti kako mnogi navode da je Niger Mlečanin⁷, premda se i sam naziva *Venetus*, nego je po ocu Hrvat što se također iščitava iz prezimena – *Liburnus*. Eponim *Pescennius* kojega je sam sebi prisvojio, otkriva fantastičnu težnju da svoje obiteljsko ime Crnojević (Niger) poveže s, ni manje ni više, nego s

² Jurić, Šime, 1971:VI, „Doleo, quod (licet consulto id fecerim) hunc in censum inserere omisi quosdam scriptores, qui a Croatia oriundi extra Croatiam vixerunt et quorum vita et opera accuratatione perscrutatione indigent, puta Franciscum Nigrum ... qui apud nos degentes „nostraque merentes stipendia doctrina et erudition claruerunt“. Quae omnia supplementis subsequenter adici poterunt. „

³ Šime Jurić je prvi upozorio javnost na hrvatskog humanista Franju Nigera (usp. „Humanist Franjo Niger“, *Senjski zbornik*, Senj, Gradski muzej Senj – Senjsko muzejsko društvo, 1975, str. 285-296), a potom i Olga Perić „Nepoznati opus Franje Nigera“, *Dani Hvarskog kazališta : hrvatski humanizam : Dubrovnik I Dalmatinske komune*. Ur. Nikola Batušić et al. Split: Književni krug, 1991.

⁴ Neki njegovo podrijetlo vide u Veneciji, no to nije točno, usp. Guillén Carmen Lozano, „Francisco Niger y la gramática exegética“, *Humanistica Lovaniensia : Journal of Neo-Latin studies* XLVI, 1997, pp. 1-12. Niger i njegov *Modus* nisu nepoznati ni Marku Morfordu, „Lipsius' letters of recommendation“, *Self-presentation and Social Identification : The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Leuven: Leuven University Press, 2002, str. 183-199, koji poznaje broj izdanja *Modus epistolandi* str.185, kao i recepciju djela kod Erazma Roterdamskog.

⁵ Jurić, 1975, 291.

⁶ Perić, Olga. „Niger, Franjo“ (natuknica). *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga, 2000, str. 528-529.

⁷ Između ostalih, J. Pendergrass, „Lettres, poèmes et débat scolaire de germain maciot, étudiant parisien du xve siècle.“ *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 55 (1997), str. 200-210. „Nombreuses étaient les autorités italiennes, comme ... Francesco Negri ...“ str.196; Rummel, Erika. „Erasmus' Manual of Letter-writing: Tradition and Innovation.“ *Renaissance and Reformation : Renaissance et Réforme* 13. 13 (1989), pp. 299-312. „... Francesco Negro, the Venetian teacher...“ str. 300.

vojskovođom i *vojnim* carem iz drugog stoljeća Pescenijem Nigerom⁸, protivnikom rimskog cara Septimija Severa. Školovanjem je Niger bio vezan za studije u Veneciji i Padovi, za vrijeme čega se prilično istaknuo, a doktorat iz prava i lijepih umijeća stekao je kao dvadesetčetverogodišnjak. Usprkos takvim početnim uspjesima, Niger za svog cijelog života nije postigao ikakav zapaženiji društveni uspjeh čemu je neprestano i snažno težio. Nakon studija, i sve do kraja života, pokušava zadobiti mjesto humanista svjetskog glasa, putujući od grada do grada poput boema, apelirajući za sebe sve do pape, i pri tom usvajajući svakakva znanja. No, takvo svaštašenje onemogućilo mu je temeljito poznavanje jedne discipline, što je rezultiralo površnošću vidljivom u njegovim šarenim naslovima. Po službi svećenik, nastojao je pribaviti što istaknutije i materijalno izdašnije namještenje, bilo crkveno, bilo svjetovno u vidu odgajatelja u aristokratskim domovima. S tom svrhom boravio je u dva navrata u Ugarskoj⁹, dok je uglavnom djelovao po Italiji (Padova, Rim, Ferrara, Napulj). Zasada nije poznato da je ikada aktivnije djelovao na hrvatskim područjima, premda je nastojao jer se natjecao za poglavara krčke biskupije (1483 ili 1484), što se nije ostvarilo, a umjesto biskupske stolice, Niger je neočekivano uhapšen i utamničen u mletačkom zatvoru. Vjerojatno je taj nemili događaj imao za posljedicu da se Niger nikako i nigdje poslije nije uspio trajnije zadržati ni steći izdašnog pokrovitelja. U želji za slavom, a vjerojatno i adekvatnom novčanom nagradom, apelira sve do pape Leona X (1514 godine), nadajući se da će kao utjecajni mecena prepoznati njegovo književno umijeće u djelu *Cosmodystichia*, no uspjeh je i ovaj put izostao. Bit će de je Niger u mizernim životnim okolnostima dočekao i posljednje godine života; posljednja vijest o njemu stiže iz 1523e godine, a nakon toga gubi mu se svaki trag i nije zabilježeno ni kada, ni gdje je umro.¹⁰

Usprkos selilačkom načinu života, Niger je napisao trideset i osam djela, čiji je popis sam donio u neobjavljenom djelu *Cosmodystichia*¹¹. Od objavljenih, ističu se *Grammatica* i *Regulae elegantiarum* (oba naslova s više od deset izdanja), kraća rasprava *Syllabimetria*, epigram *Sidereos caeli motus*, epitalamij *In Sigismundum archiducem Austriae pro epithalamio*, prigodni govor *Pullata contio in d. Herculis inferias*, i niz tekstova koji su ostali neobjavljenim.¹² Od svih njegovih djela najviše pažnje plijeni epistolografski udžbenik *Modus epistolandi*, mahom ocjenjivan kao utjecajan¹³ i koristan¹⁴. *Modus* je prvi put tiskom objavljen u Nigerovoj rodnoj Veneciji 1488e

⁸ Usp. „Pescennius Niger“, *Historia Augusta*. Vol.1. Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1921, str. 431-458.

⁹ Usp. Farkas Gabor, Kiss. „Franciscus Pescennius Niger Báthory Miklós váci püspök udvarában és a Scholasticum Orosianae iuventutis drama“. *Magyar Könyvszemle* 129.3, 2013, str. 265-281 (URL: http://www.epa.hu/00000/00021/00400/pdf/14_lipnja_2017).

¹⁰ Perić, 2000, 528, smatra da se širim mjestom njegove smrti može smatrati južna Italija, ali nepouzdan.

¹¹ Jurić, 1975, 287.

¹² Jurić, 1975, 287 i dalje.

¹³ Morford 185.

¹⁴ King 169.

godine, do 1500e objavljen je 30ak puta, a do najkasnije meni poznatog izdanja 1612e godine, otisnut je diljem Europe gotovo sedamdeset puta.

2. *Modus epistolandi*¹⁵: struktura, recepcija, uzori

Dostupna izdanja, osim na mreži, nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, dvije inkunabule¹⁶ (jedna nepotpuna, kojoj nedostaje veći broj sveščića i listova, iz 1492e godine¹⁷, i druga potpuna iz 1495e¹⁸) i dva kasnija izdanja sačuvana u potpunosti¹⁹: iz 1543. godine i iz 1573 godine (a pripada glasovitoj biblioteci Zrinjani obitelji Zrinskih). Za ovaj rad korišteno je izdanje iz 1495e godine, kao prvo potpuno izdanje kojim raspolažemo.

Udžbenik *Modus epistolandi* svojim epistografskim sadržajem i simplificiranom didaktičkom strukturom nije izuzetak svojeg vremena, a poradi konciznosti iznošenja uputa za sastavljanje pisama doživio je veliki uspjeh²⁰. Nigerovi suvremenici također su sastavljali slične priručnike, primjerice *Scribendi orandique modus* kojega je napisao i objavio Antonio Mancinelli, kod Bernardina Benalija u Veneciji 1493, a koji je također kasnije objavljivan u znatnom broju primjeraka. Još je značajniji i daleko poznatiji kasniji Erazmov *Opus de scribendis epistolis*, premda, ovdje to valja istaknuti, Niger kod Erazma nije zadobio nikakve simpatije ni ugodne ocjene, dapače sasvim suprotno.²¹

Samo djelo *Modus epistolandi* podijeljeno je na dva dijela. U prvom autor razlaže epistografsku građu iznoseći upute za sastavljanje dvadeset vrsta pisama, što čini gotovo čitav priručnik. Drugi dio opet se dijeli na dva omanja (*libellus secundus* i *libellus tertius*), što je zapravo sasvim mali dodatak u kojemu Niger piše o *Elegantiae definitio ac regulae, quae ad superiores epistolas faciunt*, a potom i *Tituli unicuique personarum ordini tribuendi secundum earum conditionem. Libellus secundus* navodi *triginta regulae*, koje su taksativno iznesene, a tiču se same stilistike latinskoga jezika, vrlo

¹⁵ *Modus epistolandi* najčešći je naziv Nigerovog priručnika pa je stoga uzet kao jedinstveni naslov djela.

¹⁶ Na signaturama RI-8o-60 i RI-8o-49.

¹⁷ Izdanje nosi naslov *Opusculum scribendi*, a tiskano je kod Mattea Codece u Veneciji.

¹⁸ Također naslova *Opusculum scribendi*, također iz Venecije, kod tiskara Simona Bevilacqua.

¹⁹ Na signaturama RIIF-16o-258 i BZ 231 adl. 2

²⁰ *Modus epistolandi* nije nepoznat u pregledima epistografskih udžbenika kroz povijest. Tako se spominje i kod Carol Poster, Linda C. Mitchell (89), gdje je ukratko iznesen način Nigerovih savjeta za sastavljanje pisama, a nije zaobiđen ni drugi dio Nigerovog priručnika *Regule elegantiarum* o stilistici. I ovdje uočavamo da je Erazmova odbojnost prema Nigerovom priručniku itekako uočena „This simple volume, doomed to earn the disdain of the influential Erasmus for its lackluster Latin and rather limited scope, nevertheless demonstrates the influx of humanist values into the genre.“

²¹ Erazmo Roterdamski, *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterdami*. Tom. I, 1484-1514. Oxonii, In Typographeo Clarendoniano, 1906, str. 272, „Ut enim interim de his taceam libellis, qui iam diu in ludis literariis soliti circumferri nuper politiore literatura reforescente, tanquam nebulae sole emergente, propemodum evanuerunt, quo tandem consilio legitur a pueris Franciscus Niger? Cuius non modo praeceptiones triviales sunt neque ex intimis (ut oportebat) rhetorum fontibus petitae, sed nulla etiam extat epistola, non dicam elegans et venusta, sed ne Latina quidem.“

jezgrovito i selektivno. Svako je pravilo oprimjereno („Regula quarta. Inter adiectivum et substantivum semper aliquid est interponendum, ut *Maxima virtus Caesaris summa laude semper extollenda est, quod elegantius dicitur maxima Caesaris virtus summa semper laude extollenda est.*“ Ili, „Decimaoctava regula. Si aliquam personam aut laudare aut vituperare voluerimus, id trifariam facere poterimus, aut cum genitivo, quod magis poeticum est, ut *Marcus Cato vir est magnae virtutis*, aut cum nominativo et ablativo, ut *Marcus Cato vir est magnus virtute*; aut cum ablativo solo, ut *Marcus Cato vir est magna virtute.*“) *Libellus tertius* u osamnaest pravila upućuje kako se u pismima valja obraćati, odnosno, naslovno obraćati adresatima, počevši od najviših staleža, pa do onih najnižih. Tu uočavamo i određeni nesrazmjer društvenih uloga, Niger naime smatra da najviše društvene ljestvice pripadaju visoko pozicioniranim svećenicima (vjerojatno refleksije njegovih osobnih težnji), potom carevima i patricijima, dok su na dnu njegovog poretka učitelji, rođaci i žene. Svaki je naslov bogato nakićen prikladnim epitetima: *Ad musicum vatemque. Musicum vatemque eisdem ferme titulis decoramus. Caelestis armoniae imitatore appellantes Pieridum filium, Musarum alumnum, Appollini sacratum, Thespiadum choro dicatum, Hippocrenidum choro sacratum, Pegasidum amicum, ...*

U prvom epistolografskom dijelu Niger najprije navodi gdje se naziru počeci pisanja pisama (*initium scribendarum epistolarum*), što je prema njemu - *in Turpilianis fabulis vetustissimis memoriae traditum*. Nadalje navodi definiciju pisma - *epistola est oratio pedestis(!) quae absentes amicos praesentes facit*, premda određene vrste pisama, kao i njihove podskupine, ne uključuju nikakve ni prijateljske, ni poznaničke, a mjestimično ni pozitivne međuljudske odnose. Pri ilustraciji takvih odnosa, Niger koristi i odgovarajuće izraze iz kojih se ne razaznaje prisan odnos (primjerice, *ceterae personae, alia pars, illa persona*), za razliku od prijateljskih gdje se taj odnos redovito ističe (*ad aliquem amicum, carissimus / serenissimus etc. amicus*). Dapače, namjene pisama su raznolike, od ljubavnih, savjetodavnih, optužnih, do pisma isprike, izražavanja sućuti i podrške, a uključuju poznanike, službene osobe, kao i osobe s kojima autor nije ni u kakvom odnosu.

Niger dakle navodi dvadeset vrsta pisama: *Epistola commendatitia, Epistola petitoria, Epistola munifica, Epistola demonstrativa sive laudativa et vituperativa, Epistola eucharistica sive regratiatoria, Epistola amatoria, Epistola lamentoria, Epistola consolatoria, Epistola expositiva, Epistola gratulatoria, Epistola exhortatoria, Epistola disuasoria, Epistola invectiva, Epistola expurgativa, Epistola domestica, Epistola communis, Epistola iocosa, Epistola commisiva, Epistola regia i Epistola mixta.*

Poslije navođenja naziva, Niger objašnjava u kojima slučajevima se pismo piše, potom dijeli pojedinu vrstu na podvrste. Najčešće su navedene dvije podvrste. Tako se *commendativum genus* dijeli na *civilis* i *criminalis*, *petitorium genus* na *petitoria gratiae* i *petitoria rei*, *munificium genus* na *munifica gratiae* i *munifica rei*, *demonstrativum genus* na *demonstrativum laudis* i *demonstrativum vituperii*, *eucharisticum genus* upućuje se *pro munere* i *pro beneficio*, *amatorium genus* dijeli se na *amatoria honesta* i *amatoria turpis*, *gratulatorium genus* na *pro fortuna* i *pro salute*, *exhortativum genus* može biti *ad laetitiam*

i *ad dolorem*, *dissuasivum genus dissuasiva a laetitia* i *dissuasiva a dolore*, *invectiva genus* dijeli se na *invectiva criminis* i *invectiva contentionis*, *expurgativum genus* na *expurgativa criminis* i *expurgativa contentionis*, *domesticum genus* na *de proprio statu* i *de negociis*, a jednaka je podjela *commune genus* (*de proprio statu* i *de negociis*). Dvojaka je podjela i *iocosum genus*, na *de se* i *de alio*, *vel de tertia*, *vel secunda persona*, kao i *commissivum genus* na *generalis* i *particularis* i naposljetku *mixtum genus* gdje se uočavaju podskupine *ex duobus* i *ex pluribus*. Niger također dijeli i na tri podvrste, i to sljedeće. Kod *lamentatorium genus* razlikuje skupine *pro iniuria*, *pro re perditā* i *pro exilio*, kod *consolatorium genus* razlikuje *pro iniuria suscepta*, *pro re perditā*, *pro exilio*, a *expositivum genus* dijeli na *expositiva testimonii*, *expositiva historiae* i *expositiva notitiae*. Tek jedna vrsta pisma podijeljena na pet podvrsta, *regium genus*, kod kojeg Niger razlikuje *regia fidei*, *regia familiaritatis*, *regia edictiva*, *regia inhibitoria* i *regia promotiva*.

Svaka podvrsta potkrijepljena je izmišljenim ili parafraziranim pismom – primjerom, čiji su akteri uglavnom poznati iz antičkog doba²², bilo da se radi o piscima, likovima iz književnosti ili filozofije, kako grčke, tako i rimske, a pojedina imena potpuno su izmišljena. Opaža se izrazito veliki utjecaj Cicerona, bilo da je zastupljen imenom kao pisac pisma, bilo u liku adresata, bilo neposredno u formi pisma, koja je strukturirana prema Ciceronovim pismima²³.

Niger koncizno upućuje kako valja strukturirati samo pismo, počevši od samog pozdrava, uvodnog dijela, razrade i središnjeg dijela pisma, do krajnjeg zaključka i kraja pisma. Uočava se temeljna struktura pisma koju Niger sugerira (sumarno): *in prima parte ab ea persona benivolentiam captabimus ad quam scribimus; in secunda parte ipsam maxime laudantes dicentes quoque ipsam propter virtutes suas omnibus esse gratissimam et nobis praecipue; in tertia autem rem ipsam exponemus quam impetrare cupimus; in ultimam vero parte vel aliquod praemium pollicebimur vel potius perpetuam servitutem nostram offeremus si quod petimus consequi poterimus*.

Tako, primjerice, smatra da se *petitorium genus* piše kada se hoće isposlovati neka materijalna/nematerijalna stvar, promaknuće, usluga, posao, i sl. Unutar ove vrste pisma, razlikuje dvije vrste ovog tipa pisma *petitoria gratiae*, koji se piše prijatelju da bi se ishodovala neka nematerijalna stvar, primjerice *consilium*, *doctrina*, *patrocinium* (*petatur a Cicerone patrocinium in causam Valerii quam coram iudicibus acturus est*), i *petitoria rei*, koji se piše se prijatelju kada se traži neka materijalna stvar (*Petamus a Titio digestorum opus quod nobis maxime affectamus*). Nadalje, *lamentatorium genus*, Niger smatra da se piše da bi se prijatelju izrazila neka naša nesreća, a očekuje se da će se primiti i utjeha. Tri su vrste takvog pisma: *pro iniuria*, *pro exilio*, *pro re perditā*. *Lamentatoria epistola pro iniuria* je pismo u kojem se žalimo prijatelju radi neke nanesene

²² Brezak Stamać, Dubravka također uočava da renesansni pjesnici hrvatskoga izričaja, ... rado oponašaju antičke pjesnike odabirući povod i nakanu pisanja pisama (404).

²³ Brezak Stamać zamjećuje da je Franjo Niger bio pronositelj epistolografskih teorija i pisac epistolarnog stila (406). Pendergrass 202, „Le succès du manuel de Negri réside sans doute principalement dans son adaptation de la théorie des *dictatures* médiévaux à la pratique des auteurs classiques en général, et de Cicéron en particulier.”

uvrede, molimo prijatelja neka sam procijeni situaciju ili neka se ponese kao lijek u slučaju. Kao primjer dano je pismo naslovljeno *Lamentatur Appius apud Caesarem, qui a Cicerone fuerit iniuria affectus*. *Lamentatoria epistola pro re perditata* piše se prijatelju da bismo se požalili radi gubitka neke nužne stvari, može biti radi gubitka/smrtni osobe, gubitka časti. Niger navodi primjer *Lamentatur Cicero apud Servium Sulpitium de morte Tullianae filiae suae*. Posljednja vrsta ovog pisma je *Lamentatoria pro exilio*, koje se piše prijatelju da izrazimo žalost radi našeg progonstva, a očekujući pomoć u rješavanju problema. Naveden je primjer *Lamentatur Cicero apud Lentulum de exilio suo quod propter odium Clodii patitur*.

Stalna mjesta Nigerovih modela pisama preuzeta su isključivo od Cicerona, kako je to demonstrirano donjom tablicom. Izostanak pojedinog općeg mjesta uzorkovan je promjenom intoniranosti pisma, odnosno, ovisi o tome je li pismo upućeno prijatelju ili nekoj nepoznatoj ili osobi prema s kojom nisu razvijeni prisni odnosi.

Toposi ²⁴	Ad amicos	Ad alios
Prijateljski ton (<i>Officium amicitiae</i>)	+	-
<i>Imago praesentiae</i> (Prizivanje nazočnosti odsutne osobe)	+ / -	-
<i>Conloquia absentium</i> (Razgovor s odsutnim)	+	+ / -
<i>Amicitiam confirmare</i> (Potvrda prijateljstva)	+	-

Navodim sljedeće primjere za svaki topos, pri čemu je *officium amicitiae* jasno intoniran u svakom od njih.

- *Amicitiam confirmare: Cum tui in me muneris magnificentiam et liberalitatem considero, Titi clarissime, video quantae sint a me tibi gratiae non solum agenda verum et referendae, sed non possum exiguae ingeniosi mei vires hoc opus perficere, quod non solum ipsa exsuperat, sed et facile omnem dicendi scribevdive materiam vincit. (eucharistica epistola pro munere); Ingenui protinus, Marce Tulli, et dolore affectus lachrymas continere nequivi cum primum ex litteris tuis tristem de obitu filiae tuae nuncium accepi cogit enim me amicitia nostra, mutuaque benivolentia(!), ... (consolatoria epistola pro re perditata)*
- *Imago presentiae: Tot et tantae sunt virtutes tuae, Marcae Tulli, quae passim clarissima voce predicantur ut omnium iudicio tanquam fulgentissimum fidus, inter nostrae imbecillitatis tenebras mirabiliter alucescas. (amatoria epistola honesta). Est tamen tantus amor et benivolentiam qua in te afficior, ut nullum unquam possim vel minimum nuncium praeterite quem ad te perventurum putem, cui litteras meas ad te non tradam ...*

²⁴ Brezak Stamać navodi Ciceronova stalna mjesta koja uočavamo i kod Nigera, ali u ovom slučaju razlikuju se prema vrsti / intonaciji pisma (408).

(communis epistola de proprio statu). Fides et integritas tua, Marce Tulli, qua semper in amicorum negotiis usus es, quam ego quoque in rebus meis a te perfectam cognovi, ... (commissiva epistola particularis)

- *Conloquia absentium: Tibi igitur primum cordis huius ardorem offero, quem tu in omnibus optati tuis sentires profecto paratissimum offero amicitiam, ... (amatoria epistola honesta). Amor et benivolentia singularis qua in me afficeris, Caesar amantissimae, hoc potissimum tempore ad te ut scribam me impellit. ... Haec ego passus sum, mi Caesar, tamquam laborum meorum praemia, ... (lamentatoria epistola pro iniuria suscepta). Vellem, Servi charissime, ut in tam acerbo ac gravi casu, qui me diebus istis afflixit, tu etiam inter caeteros amicos mihi afflues; sum enim certissimus, quod non solum aequae doluisses, sed et in levando dolore meo non modicum profuisses. ... Scis, Servi amantissime, in hac rei publicae nostrae oppressione quot et quantum calamitatibus fuerimus affecti ... (lamentatoria epistola pro re amissa)*

3. Izdanja

Zbog tadašnjih društveno-političkih prilika na hrvatskom teritoriju, ponajprije teritorijalne i jezične razjedinjenosti, ondje se nije objavilo nijedno izdanje Nigerova *Modus epistolandi*. Međutim, djelo je doživjelo veliku popularnost u gotovo svim drugim europskim zemljama, i možemo reći da nema zemlje tadašnje Zapadne Europe gdje nije objavljen *Modus epistolandi*. Donji popis izvještava o izdanjima *Modus epistolandi*. Djelo je najviše puta objavljeno u Italiji, očekivano, i to čak dvadeset i pet puta u Veneciji u periodu od 1488. do 1612. Venecijanske inkunabule iz 1492. i 1495. nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, kao i izdanja iz 1543. i iz 1573. godine, koje je smješteno u repozitoriju *Bibliotheca Zriniana* (BZ 231). U drugim navedenim talijanskim gradovima djelo je objavljeno znatno manje puta, uglavnom jednom do dvaput. Što se tiče španjolskih izdanja, primjećuje se da je Niger jedini hrvatski pisac koji je objavio djelo na Salamanci, pa i u Burgosu, što nije uspjelo za rukom ni Maruliću. Od ostalih zemalja, mnogobrojnošću tiskanja ističu se nad ostalima Pariz gdje je djelo izašlo osam puta, a potom nizozemski Deventer sa šest izdanja. S obzirom na to da je Nigerov priručnik bio obavezna literatura na krakovskom sveučilištu, ne čudi da je tamo otisnuto četiri puta. S obzirom na ovakvu frekvenciju objavljivanja *Modus epistolandi*, upravo po cijeloj Europi, zaista iznenađuje činjenica da djelo nijednom nije objavljeno na hrvatskom tlu.

Italija: Venecija – 1488, 1490, 1492, 1493 dvaput kod dva različita izdavača, 1494, 1495, 1500, 1502, 1505, 1508, 1509, 1512, 1516, 1517, 1525 dvaput kod dva različita izdavača, 1534, 1543, 1553, 1573, 1582, 1588, 1598, 1612. Modena – 1490. Milano – 1506, 1514. Torino – 1508. Rim – 1494. Pesaro – 1509, 1519. Messina – 1570. Palermo – 1623. Fano – 1505, 1515.

Španjolska: Barcelona – 1493, 1494, 1495. Burgos – 1494. Salamanca – 1502.

Francuska: Pariz – 1490, 1493 dvaput kod dva različita izdavača, 1495, 1497, 1498, 1500, 1502.

Belgija: Antwerpen – 1489, post 1510.

Nizozemska: Deventer – 1491, 1492, 1494, 1495, 1499, 1501.

Njemačka: Leipzig – 1495?, 1497. Speyer – 1495?, 1496, 1498. Freiburg – 1499. Augsburg – 1499. Nürnberg – 1502, 1504.

Austrija: Beč – 1510.

Poljska – Krakow: 1503, 1514, 1521.

Švicarska – Basel: 1499?

4. Gdje se dana s čuva *Modus epistolandi*?

Primjerci se danas nalaze u knjižnicama ne samo Europe nego i Amerike. (Italija: BNC Roma, BC A. Mai Bergamo, BNC Firenze, BC Ariosteia Ferrara, BC Cascia, BC Viterbo, BC Sperelliana Gubbio, BC G. Tartarotti Rovereto, BC Assisi, BC Trento, BMN A. Panizzi Reggio Emilia, Casanatense Roma, BS Cremona, BS Padova, B Vaticana, BC G. Casale Monferrato, BU Pavia, Marciana Venezia, Palatina Parma, BC Perugia, BC Milano, BC Palermo...; Ostatak Europe i Amerika: BL London, NUL Zagreb, UL Cambridge, BSB Muenchen, UB Muenchen, UB Basel, Bodleiana Oxford, Worcester College, Stonyhurst College, LC Washington, UB Salzburg, BR Brussels, KB Stockholm, NKČR Prag, UL Yale, UB Innsbruck, UB Rostock, Colombina Sevilla, Barcelona Mares, SB Regensburg, LB Stuttgart, StB Mainz, ...)

5. Zaključak

Gornjim radom htjela se svrnuti pažnja na renesansni epistolografski priručnik koji je tijekom 15. i 16. stoljeća bio tiskan po cijeloj Europi u brojnim izdanjima, po kojima autor djela Franjo Niger, hrvatski humanist, stoji uz bok najobjavljivanim domaćim latinistima, poput Marka Marulića ili Ruđera Boškovića. Djelo je radi tada omiljenog sadržaja, kao i jasnoće izlaganja, doživjelo golemu popularnost i dugo bilo korišteno. Niger je u svojem djelu razložio epistolografsku građu na dvadeset vrsta pisama uz koje je priložio strukturirane uputa pisanja, kao i tzv. *regulae elegantiarum* te upute pisanja naslova i obraćanja adresatima. Djelo se takvim sadržajem potpuno uklapa u produkciju tadašnje renesansne Europe, u kojoj oživljavaju antički epistolografski modeli, ponajprije prozni Seneka, Plinije i Ciceron, i stihovane Horacijeve *epistulae*, od kojih naš Niger isključivo slijedi Ciceronov model pisanja pisma. Samo djelo je pisano prilično jednostavno i od čitatelja, kako renesansnog tako ni današnjeg, ne iziskuje nikakvu prethodnu načitanost antičke školske lektire, ali paralelno uvodi publiku u taj isti svijet grčko-rimskih pisaca, senatora, povjesničara, ljubavnih junaka, anti-junaka, govornika, itd, poput Pirama i Tizbe, Cicerona i Tulije, Cezara, Klodija, Katiline, Milona i brojnih drugih. Vjerujemo da je djelo i zbog toga doživjelo brojna izdanja, a za poznavanje hrvatske epistolografske latinističke tradicije i književnosti ono je upravo neizostavna literatura.

BIBLIOGRAFIJA

Bogišić, Rafo, ur. *Pet stoljeća hrvatske književnosti – Hrvatski latinisti 1, 2*. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.

Brezak Stamać, Dubravka. „Književno-povijesni pregled poslanica u stihu i prozi u povijesti europskoga pjesništva od antike do renesanse“. *Croatica et Slavica Iaderitina*. VIII/II, 2012, str. 403-438.

Burton, Gideon. „From Ars dictaminis to Ars conscribendis epistolis. Renaissance Letter-writing manuals in the Context of Humanism“. *Letter-Writing Manuals and Instruction from Antiquity to the Present. Historical and Bibliographical Studies*, eds. Carol, Poster and Mitchell Linda C. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 2007, pp. 88-102.

Gouwens, Kenneth. *Remembering the Renaissance: Humanist Narratives of the Sack of Rome*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998.

Guillén, Carmen Lozano. „Francisco Níger y la gramática exegetica“. *Humanistica Lovaniensia : Journal of Neo-Latin Studies* XLVI, 1997, pp. 1-12.

„Pescennius Niger“. *Historia Augusta*. Vol.1. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press 1921, str. 431-458.

Jurić, Šime. *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis: opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCXLVIII typis edita*. Zagreb: Matica hrvatska, 1971.

Jurić, Šime. „Humanist Franjo Níger“. *Senjski zbornik : prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 6.1 (prosinac), 1975, str. 285-296.

King, Margaret L. *Venetian Humanism in an Age of Patrician Dominance*. New Jersey: Princeton University Press, 1986.

Farkas Gabor, Kiss. „Franciscus Pescennius Níger Báthory Miklós váci püspök udvarában és a Scholasticum Orosianae iuventutis drama“. *Magyar Könyvszemle* 129.3, 2013, str. 265-281, URL. <http://www.epa.hu/00000/00021/00400/pdf/> 14. Lipnja 2017.

Lučin, Bratislav. „Erazmo i Hrvati XV. i XVI. Stoljeća“. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30. 1-2 (59-60), prosinac, 2004, str. 5-29.

Morford, Mark. „Lipsius' letters of recommendation“. *Self-presentation and Social Identification: The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*, Leuven: Leuven University Press, 2002, str. 183-199.

Pendergrass, Jan. „Lettres, poèmes et débat scolaire de germain maciot, étudiant parisien du xve siècle“. *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 55, 1997, str. 200-210.

Perić, Olga. *Franjo Níger (natuknica). Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga, 2000, str. 528-529.

Perić, Olga. „Nepoznati opus Franje Nígera“. *Dani Hvarskog kazališta: Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 17. 1 (svibanj) 1991, str. 231-240.

Polak, Emil J. *Medieval and Renaissance Letter Treatises and Form Letters*. Leiden – New York – Koeln: Brill, 1994.

Poster, Carol and Mitchell Linda C., eds. *Letter-Writing Manuals and Instruction from Antiquity to the Present. Historical and Bibliographical Studies*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 2007.

Rummel, Erika. „Erasmus' Manual of Letter-writing: Tradition and Innovation“. *Renaissance and Reformation: Renaissance et Réforme* 13.13, 1989, pp. 299-312.

Van Houdt, Toon, Papy, Jan, Tournoy, Gilbert et al. *Self-presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*. Leuven: Leuven University Press, 2001.

Lucija KREŠIĆ NACEVSKI

CROATIAN LATINIST FRANCISCUS NIGER AND HIS MODUS EPISTOLANDI - EUROPEAN RENAISSANCE BESTSELLER

(Summary)

Franjo Niger was a Croatian humanist, Renaissance author, pedagogue, ecclesiastic and wanderer. He was born in Venice in 1492, the date of his birth and death being unknown. He has left behind him as much as thirty-eight literary works, majority of them being in manuscript, and the most prominent of his printed works being his epistolographic handbook *Modus epistolandi*. Owing to its simple structure, conciseness and compendious form, his work enjoyed a wide popularity in 15th and 16th century and saw numerous editions throughout Europe. Towns and editions are listed herein. Majority of the *Modus epistolandi* content deals with the art of writing letters, where Niger distinguishes twenty types of letters. Each type was exemplified with an imaginery or paraphrased letter, in which reader gets acquainted with a number of the ancient world characters like Cicero, Caesar, Chlodius, Catilina, Thulius, Milo and even with the two tragic Babylonian mythic lovers Pyramus and Thisbe. In his *modo Ciceroniano* Niger had taken over the structures and topology of this ancient writer, this being illustrated with numerous examples in this paper. Franjo Niger and his *Modus epistolandi* belong to the most pertinent titles of the Croatian Latin epistolographic literature, if not the most prominent title of this genre.